

An Application of a Combined Methodology Based on Exploratory, Tran-synthetic, and Inferential Approaches in Quranic Management Studies*

Abdulmomen Hakimi*

Abstract:

Exploration in the field of humanities studies, especially organizational science and management, indicates that scholars have utilized various qualitative methods to investigate and elucidate organizational or managerial phenomena. Therefore, each scholar has selected a methodology based on their own intellectual taste. Although various methods have been employed to examine managerial phenomena from the perspective of the Holy Quran, a methodology that effectively achieves the aims and objectives of Quranic verses and provides a comprehensive approach for researchers to investigate organizational and managerial issues based on divine teachings has not been presented. The research findings indicate that the methods used to examine Quranic teachings can be classified into three categories: Quranic studies' methodology, interdisciplinary research methods, and management studies research methods. In this study, the application of a combined methodology based on exploratory, transcendental, and inferential approaches in Quranic management studies has been discussed.

Keywords: Quran and Management, Combined Methodology, Exploratory Methodology, Tran-synthetic Methodology, Inferential Methodology.

*. Date of Receipt: ۱۱/۲/۱۴۰۲ SH March ۳۱, ۲۰۲۳ CE) & Date of Acceptance: ۳/۵/۱۴۰۲ SH (July ۲۵, ۲۰۲۳ CE)

*. PhD Graduated, Quran and Sciences (Management Orientation), Imam Khomeini Higher Educational Center, Higher School of Quran and Sciences, mohammadiya۲۰۲۰@gmail.com

کاربست روش اکتشافی، فراترکیب و استنطاقی در مطالعات مدیریت با رویکرد قرآنی*

عبدالمؤمن حکیمی*

چکیده

پویش در حوزه مطالعات علوم انسانی به‌ویژه دانش سازمان و مدیریت نشان می‌دهد که اندیشمندان از روش‌های مختلف کیفی برای بررسی و تشریح و توضیح مسئله یا پدیده‌ی سازمانی و مدیریتی بهره‌جسته‌اند. از این رو، هر اندیشمندی با توجه به ذائقه‌ی دانشی خویش روشی را برگزیده است. برای بررسی پدیده‌های مدیریتی از منظر قرآن کریم هرچند روش‌های مختلفی به کار گرفته شده است، ولی روشی که بتواند به‌خوبی محقق را به مراد و مقصود آیات قرآن برساند و نگاه جامعی در پیشگاه پژوهشگر برای بررسی مسائل سازمانی و مدیریتی از منظر آموزه‌های وحیانی بگذارد، ارائه نشده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که می‌توان روش‌هایی که تاکنون به بررسی آموزه‌های قرآن کریم پرداخته است در سه دسته یعنی روش‌شناسی مطالعات قرآنی، روش‌های تحقیق مطالعات میان‌رشته‌ای و روش‌های تحقیق در مطالعات مدیریتی طبقه‌بندی شده و در این تحقیق کاربردی روش‌شناسی تلفیقی مبتنی بر روش اکتشافی، فراترکیب و استنطاقی در مطالعات مدیریت با رویکرد قرآنی به بحث گذاشته شده است.

واژگان کلیدی: قرآن و مدیریت، روش‌شناسی تلفیقی، روش‌شناسی اکتشافی،

روش‌شناسی فراترکیب، روش‌شناسی استنطاقی.

*. تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۲/۱۱ و تاریخ تأیید: ۱۴۰۲/۵/۳

*. استادیار جامعة المصطفی العالمیة، mohammadiya2020@gmail.com

۱. بیان مسئله

از وقتی که علوم اجتماعی به خصوص دانش سازمان و مدیریت ردای دانش را بر دوش کشید، تاریخ علم در پژوهش های علمی خود سه موج مهم یعنی پژوهش های کمی، پژوهش های کیفی و پژوهش های تلفیقی را سپری کرده است. موج اول تحقیقات مدیریت که با رویکرد کمی و تجربی آغاز شد، در درک اندیشه‌ها و نیت مردم در مورد فعالیت‌ها و حوادث پیچیده و خاص، با محدودیت‌هایی روبرو شد. (نیازی، ۱۳۹۰: ۱۶۰) فلسفه پیدایش روش کمی گرا آن بود که پدیده‌ای از طریق معرف‌های تجربی کمی و آماری مورد اندازه‌گیری قرار گیرد. (ساعی ۱۳۸۶: ۱۴۹-۱۴۱)

موج دوم روش‌شناختی‌ها با عنوان تحقیقات کیفی (از دهه ۸۰-۱۹۷۰) به منظور درک صحیح از فرایندهایی که بر روی پدیده‌ها انجام شده و به نتایج بهتر و متناسب منجر می‌شود، توسعه یافت. (نیازی، ۱۳۹۰: ۱۶۰) برخی مثل استراوس و کوربین در تعریف پژوهش‌های کیفی گفته‌اند که نوعی از یافته‌هایی است که طریق روش‌های آماری یا سایر شیوه‌ها و ابزارهای کمی حاصل نشده باشد؛ بلکه به پژوهش‌های اطلاق می‌شود که «ممکن است به تحقیق درباره‌ی زندگی افراد، شرح حال‌ها، رفتارها و همچنین درباره‌ی کارکرد سازمانی، جنبش‌های اجتماعی یا روابط بین‌الملل معطوف باشد.» (استراوس و کوربین، ۱۳۸۵: ۱۷) از منظر دنزین و لینکلن پژوهش کیفی عبارت است از روش‌های چندگانه‌ای که در رابطه با یک پدیده از رویکرد تفسیری و یا طبیعت‌گرایانه برخوردار است. (Denzin, ۱۹۹۴, p.۲) از این رو، کیرک و میلر پژوهش کیفی را رویکرد علوم اجتماعی که مبتنی به مطالعه‌ی افراد در محیط زیست

آنان (Kirk, ۱۹۸۶, p.۹) و بر اساس تعامل افراد و بر معیار شرایطی که زندگی می کنند
تعریف کرده است. (Ely, ۱۹۹۹, p.۴)

تحقیقات کیفی، به دلیل محدودیت هایی مانند تعمیم پذیری، مداخله ارزش های
پژوهشگر، و اعتبار و پایایی داده ها، با چالش هایی مواجه شده است. (نیازی، ۱۳۹۰: ۱۶۰) این
چالش ها، نیاز به رویکردی نوین در پژوهش را ایجاد می کرد که بتواند ضمن کاهش
محدودیت های پژوهش های کمی، محدودیت های تحقیقات کیفی را نیز برطرف سازد. (همان)
از آنجایی که روش های کمی و کیفی دارای محدودیت هایی هستند، روش تلفیقی به عنوان
یک رویکرد نوین در پژوهش مطرح شد. این رویکرد، ترکیبی از روش های کمی و کیفی
است که مزایای هر دو روش را در برمی گیرد. (گال و هماکران، ۱۳۸۲: ۶۴) در روش تلفیقی،
محقق می تواند از مزایای تحلیل آماری در روش کمی برای تعمیم پذیری نتایج پژوهش خود و
از مزایای درک عمیق و همه جانبه در روش کیفی برای ارائه توضیحات دقیق تر از پدیده های
اجتماعی استفاده کند. انتخاب روش تحقیق مناسب، به عوامل مختلفی مانند ماهیت پدیده
مورد مطالعه، اهداف پژوهش، منابع و امکانات محقق و همچنین انتظارات مخاطبان پژوهش
بستگی دارد. (نیازی، ۱۳۹۰: ۱۷۰-۱۷۱)

هدف اصلی روش تلفیقی، دستیابی به درک عمیق تر و گسترده تر از موضوعات و
پدیده های مورد پژوهش است. این هدف از ماهیت چندبعدی روش تلفیقی ناشی می شود که
در آن، روش های پژوهشی مختلف با یکدیگر ترکیب می شوند. ترکیب این روش ها، منجر به
ایجاد یک تصویر جامع تر و دقیق تر از موضوع مورد پژوهش می شود. (همان، ۱۶۰) علاوه بر
این، روش تلفیقی می تواند ضعف های روش های پژوهشی دیگر را آشکار سازد. (گلابی،
۱۳۶۹: ۱۱) این امر، زمینه ای برای مطالعه تطبیقی و مقایسه ای فراهم می کند که می تواند به
شناسایی محدودیت های پژوهش های حوزه های خاص دانشی کمک کند. (پارسایا، ۱۳۹۰: ۷)

در نهایت، روش تلفیقی، زمینه‌ای مناسب برای نقد درونی یا بیرونی مسائل علمی فراهم می‌آورد. این امر، می‌تواند به بهبود روش‌های پژوهش و درک ما از موضوعات و پدیده‌های مختلف کمک کند. (از کیا، ۱۳۸۵: ۱-۲۷)

در علوم مختلف، روش‌های مختلفی برای تبیین، توصیف، تحلیل یا نقد مسائل مورد استفاده قرار می‌گیرد. هر یک از این روش‌ها با توجه به زمینه‌ی کارکرد خود، نتایج متفاوتی را به دست می‌دهند.

در عصر کنونی، به دلیل گسترش دامنه‌ی تحقیقات و محدودیت‌های روش‌های تجربی کمی و کیفی، استفاده از روش‌های ترکیبی یا تلفیقی توصیه می‌شود. در بررسی مسئله یا مسائل در ادبیات نظری یا پیشینه‌ی پژوهش، دو حالت وجود دارد:

❖ یا بررسی مسئله در ادبیات نظری کافی است و نیازی به استفاده از روش خاصی نیست.

❖ یا بررسی مسئله در ادبیات نظری کافی نیست و پژوهشگر نیاز به روش متناسب با موضوع پژوهش دارد.

در حالت دوم، دو حالت وجود دارد:

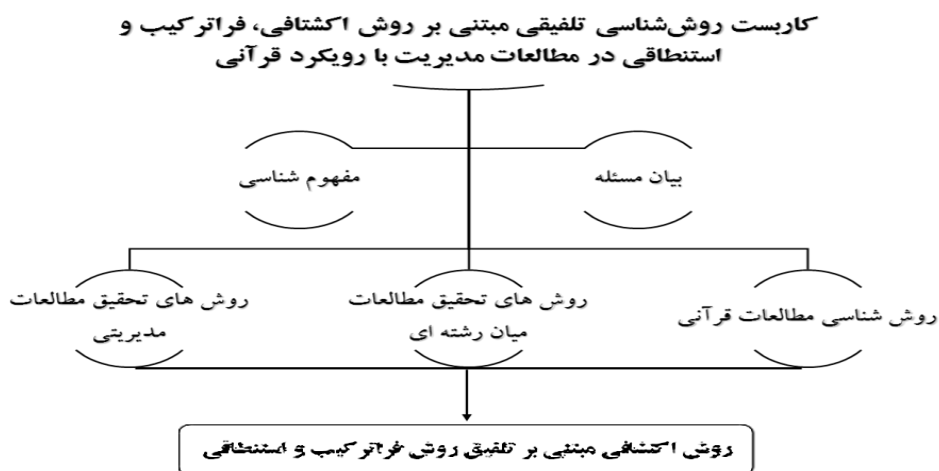
- یا پژوهشگر با بررسی ادبیات نظری به چهارچوب مفهومی دست می‌یابد و با همان روش، پژوهش خویش را به سرانجام می‌رساند.
- یا بررسی پیشینه‌ی پژوهش، پژوهشگر را به یک چهارچوب و روشی خاصی رهنمون نمی‌سازد. در این صورت، پژوهشگر باید از روش اکتشافی استفاده کند.

روش اکتشافی به پژوهشگر کمک می‌کند تا با مصاحبه با صاحب‌نظران یا بررسی اسناد و مدارک مکتوب، به اطلاعات و داده‌های جدیدی دست یابد. این اطلاعات و داده‌ها می‌توانند در تدوین چهارچوب مفهومی و روش پژوهش مورد استفاده قرار گیرند.

در فرایند پژوهش، هرگاه مسئله یا موضوعی مطرح شود، پژوهشگر باید در ابتدا به بررسی ادبیات و پیشینه‌ی پژوهش بپردازد. سپس، با توجه به نتایج بررسی‌های خود، روش یا روش‌های مناسب را برای پژوهش انتخاب کند. از این رو، نویسنده مقاله ضمن دسته‌بندی و ارائه‌ی روش‌هایی که تاکنون در حوزه‌ی تفسیر و برداشت از آموزه‌های وحیانی به کار گرفته شده، تلاش می‌کند با پیشنهاد روش‌شناسی تلفیقی مبتنی بر روش اکتشافی، فراترکیب و استنتاجی در مطالعات مدیریت با رویکرد قرآنی، کاربردی آن را در مطالعات مدیریتی نشان دهد.

نگاره (۱): ساختار تحقیق

۲. مفهوم‌شناسی

۲.۱. روش شناسی^۱

واژه‌ی «روش» از لغت «متد» است که از واژه‌ی یونانی «متا» به معنای «در طول» و «اودوس» یعنی «راه»، گرفته شده و مفهوم آن در پیش گرفتن راهی برای رسیدن به هدف و مقصودی با نظم و توالی خاص است. (کازمی، ۱۳۷۴: ۲۸-۲۹) روش، مجموعه‌ای از اقدامات و ابزارها است که برای دستیابی به هدفی خاص، به صورت منظم و منطقی انجام می‌شود. (ساروخانی، ۱۳۷۵: ۲۵) فیلیپس شاله معتقد است که فلسفه‌ی علمی، مطالعه‌ی روش‌های علمی است. این فلسفه، قواعد و ابزارهای لازم برای انجام پژوهش علمی را فراهم می‌کند و به پژوهشگر کمک می‌کند تا به نتایجی دقیق و معتبر دست یابد. (شاله، ۱۳۴۶: ۲۲)

۲.۲. مدیریت^۲

از مدیریت نیز هر نظریه پرداز با توجه به حوزه فعالیت خود تعریفی ارائه کرده است. کیس و گوبلینی مدیریت را نیرویی دانسته که می‌تواند انسان و بسترهای فیزیکی وی را برای به وجود آوردن واحد عملیاتی، یکسان سازی و یکپارچه نماید. (James, ۱۹۵۹, p.۲) افزون بر آن، بری ریچمن مدیریت به معنای هماهنگی انسان و منابع مادی برای کسب هدف‌های سازمانی و نیز ساماندهی عوامل تولید جهت تحقق اهداف اقتصادی دانسته است. (Barry, ۱۹۶۵, p.۷) لورنس اپلی مدیریت را به معنای هدایت کردن نیروی انسانی و فنی برای رضایتمندی افراد سازمان می‌داند. (Rajan, ۲۰۰۸, p.۲۰۲) در مجموع و در یک تعریف واحد و یکپارچه می‌توان مدیریت را علم، هنر و تخصصی دانست که در آن یک مدیر طی فرایند اجتماعی متشکل از برنامه ریزی، سازماندهی، هدایت، سرپرستی، ترغیب و کنترل برای

^۱ . Methodology

^۲ . Management

جهت‌دهی فعالیت افراد و پرسنل می‌پردازد و با رهبری و تصمیم‌گیری در مورد فعالیت‌ها و امور و یکپارچه کردن آن‌ها سعی دارد تا به‌صورت بهینه و با کمترین صرف هزینه به خدمت‌رسانی و تحقق اهداف از پیش تعیین شده در سازمان دست یابد.

۳. انواع روش‌شناسی تحقیق^۱

با توجه به حوزه مطالعاتی، روش‌های تحقیق را می‌توان بر اساس ماهیت، هدف، و روش جمع‌آوری داده‌ها، به گونه‌های مختلفی طبقه‌بندی کرد. بر اساس مطالعه نویسنده مقاله، روش‌هایی که تاکنون آموزه‌های وحیانی را به‌صورت کیفی مورد مطالعه قرار داده‌اند، را می‌توان به شرح زیر طبقه‌بندی کرد:

۳.۱. روش‌شناسی مطالعات قرآنی^۲

علت طبقه‌بندی روش‌های زیر برای مطالعات قرآنی این است که اکثر تفاسیر قرآنی که در قرون مختلف توسط اندیشمندان اسلامی نوشته شده‌اند، از روش‌های زیر برای تفسیر آیات قرآن کریم استفاده کرده‌اند.

۳.۱.۱. روش تفسیر قرآن به قرآن^۳

در روش تفسیر قرآن به قرآن، مفسر و پژوهشگر، معنا و تفسیر آیه‌ای را با توجه به مجموعه آیات هم موضوع و همسو با آن آیه، استخراج می‌کند. (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۱/۱) در واقع بر اساس روش قرآن به قرآن، دسته‌ای از آیات به عنوان منبعی برای تفسیر آیه دیگر قرار گرفته و محقق و مفسر به توضیح و تبیین آن می‌پردازد. (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۳: ۵۶) که در

۱ . Types of Research Methodology
۲ . Methodology of Qur'anic Studies
۳ . Interpretation of the Qur'an to the Qur'an

این صورت جهت تفسیر آیه نوبت به دیگر منابع نمی‌رسد. (علوی مهر، ۱۳۸۱: ۶۷) هدف از این روش آن است اجمالی که ممکن است در آیات قرآن وجود داشته باشد، توسط آیات دیگر از ابهام درآورده و مقصود و مراد اصلی آیه را کشف و ارائه کند. (معرفت، ۱۳۸۰: ۱۸)

۳.۱.۲. روش تفسیر روایی^۱ (تفسیر بر اساس سنت)

بر اساس آیات قرآن کریم یکی از وظایف پیامبر گرامی اسلام (ص) تبیین و تفسیر کلام وحی است که خداوند متعال می‌فرماید: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ» (نحل/۴۴)؛ و آگاه کننده (قرآن) را به سوی تو فرو فرستادیم، تا آنچه را که به سوی مردم فرود آمده، برای آنان روشن کنی؛ و تا شاید آنان تفکر کنند. این آیه مبارکه به صراحت حجیت قول رسول خدا (ص) را در تبیین و تفسیر آیات قرآن اعم از آیات متشابه و غیر آن را اثبات می‌کند. (طباطبایی، ۱۴۱۷: ج ۱۲، ص ۲۶۱)

۳.۱.۳. روش تفسیر علمی^۲ (تفسیر با استخدام علوم تجربی در فهم قرآن)

در این روش، پژوهشگر قرآنی، به دنبال کشف و ارائه ارتباط بین مفاهیم آموزه‌های وحیانی و یافته‌های علمی است. این ارتباط، از یک سو، بر وحدت وحی و علم، و جهان‌شمولی و فرازمانی بودن آموزه‌های وحیانی، دلالت دارد. از سوی دیگر، اعجاز و شگفتی‌های قرآن کریم را در عرصه‌های مختلف علوم طبیعی و انسانی، آشکار می‌کند. (الرومی، ۱۴۰۷: ج ۲، ص ۵۴۹؛ رفیعی، ۱۳۸۳: ۲۳)

آنچه در این روش برای محقق اهمیت دارد آن است که با بهره‌گیری از آن به دنبال فهم و تفسیر آیه‌ای باشد که مسائل مورد تفسیر توسط حقایق و یافته‌های علوم تجربی^۳ ثابت شده

۱. Method of narrative interpretation
۲. The method of scientific interpretation
۳. Gesture method

علمی تو ضیح و کشف گردد. با این جهت گیری پژوهشگر می تواند اثبات کند که آموزه های قران کریم از سنخ سخن بشر نیست؛ بلکه کلامی است که از سوی قادر مطلق و حکیم صادر شده است. (ابو حجر، ۱۹۹۱: ۶۶) از این رو، این نکته برای مفسر و محقق مهم است که روش تفسیر علمی، به معنای استفاده از یافته ها و نظریات علمی تجربی برای فهم و تبیین آیات و معارف قرآنی، به شرط عدم تحمیل و تطبیق نظریات علمی بر قرآن کریم است. (رضائی اصفهانی، ۱۳۸۲: ۲۳۸)

۳.۱.۴. روش تفسیر عقلی و اجتهادی^۱

در روش عقلی - اجتهادی، مفسر یا پژوهشگر، با بهره جستن از عقل برهانی، (جوادی آملی، ۱۳۸۰: ۱۶۹/۱) گزینه هایی را که اندیشمندان می پذیرد و نیز قواعد عقلی قطعی (ایازی، ۱۴۱۴: ۴۰) مبتنی بر عقل و نظر، (معرفت، ۱۴۱۸: ج ۲، ص ۳۴۹) به کشف فهم آیات و مراد خداوند در آیات قرآن کریم پرداخته و ضمن تدبر در آموزه های وحیانی معارف بلند قرآنی را کشف و ارائه می کند. (چراغی، ۱۳۸۰: شماره ۸-۷)

۳.۲. روش های تحقیق مطالعات میان رشته ای^۲

بعضی از اندیشمندان رد پای روش های میان رشته ای را در مطالعات یونان باستان جستجو می کنند. (سیاری و فرامرز قراملکی، ۱۳۸۹: شماره ۲، ص ۵۹) اما به عقیده کلاین خاستگاه آن به دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ برمی گردد. (نیکول، ۱۳۸۸: ۲۰) هرچند زمینه ی طرح مطالعات میان رشته ای در علوم حوزه علوم انسانی و رشته مدیریت با رویکرد دینی برای اولین بار به کتاب «روش شناسی مطالعات دینی» آقای فرامرز قراملکی (۱۳۸۰) برمی گردد.

^۱ . Method of rational and ijthadic interpretation

^۲ . Research Methods in Interdisciplinary Studies

مطالعه میان‌رشته‌ای، کنکاش علمی و تحقیق بر مبنای ارتباط و تعامل مؤثر میان عرصه‌ها و رهیافت‌های علوم مختلف برای حل مسئله‌ای به کمک منظومه‌ی منسجمی از روش‌ها با برنامه‌ریزی و بر اساس الگوی معین است. (قراملکی، ۱۳۹۲: ۲۲) به دیگر سخن، مطالعات میان‌رشته‌ای شیوه‌ای است که دانش و حالات تفکر را از نظام‌های گوناگون به گونه‌ای یکپارچه و منسجم کرده که با اشکال روشمند ارتباطی و انتخاب‌های پویا شامل ویژگی‌های سازگاری، توازن و اثربخشی باشد. (Mansilla & Gardiner, Veronica and Howard, ۲۰۰۳)

علت انتخاب و دسته‌بندی روش‌های میان‌رشته‌ای آن بود که این گونه روش‌ها در واقع فرایندی برای پاسخ به یک پرسش و حل یک مسئله‌ای است که به دلیل پیچیدگی و زوایای گسترده‌تری آن نمی‌توان با رشته تخصصی خاصی، به طور دقیق و عمیق، به مطالعه و تحقیق در مورد آن پرداخت. (Repko, ۲۰۰۵) از این رو، دغدغه اصلی در مطالعات میان‌رشته‌ای «نیل به شناخت جامع و مبسوط به پدیده‌ای پیچیده و یا ابداع پدیده‌ای پیچیده و جدید است» (Newell, ۲۰۰۷, no.۴) بی‌تردید با توسعه و گسترش مطالعات میان‌رشته‌ای، امکان از بین بردن فاصله و فضای خالی بین علوم مختلف فراهم می‌گردد. (Palmer, ۱۹۹۹, p. ۲۵۳-۲۴۲)

دلیل‌گزینش و ضرورت و کارکردهای روش‌های میان‌رشته‌ای برای مطالعات قرآنی چیست؟ به نظر می‌رسد بسیاری از مسائل و موضوعات قرآنی، دارای ابعاد و جنبه‌های مختلف هستند که فهم و درک صحیح و درست آن‌ها، نیازمند رویکرد میان‌رشته‌ای است. در صورتی که مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه قرآنی به درستی انجام شود، منجر به رشد و بالندگی این حوزه خواهد شد. روش‌های مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه قرآن و علوم مدیریت، قابلیت بررسی و تحلیل موضوعات، پدیده‌ها و مسائل مدیریتی از منظر قرآنی را دارند. در دهه‌ی اخیر،

پژوهش‌های کیفی با رویکرد میان‌رشته‌ای در حوزه‌ی علوم اجتماعی و انسانی به‌ویژه دانش مدیریت، رشد قابل توجهی داشته است. (Braun, ۲۰۰۶, p.۷۷-۱۰۱)، ولی برای رسیدن به آرمان‌های اصلی همچنان به ابزارهای پیشرفته‌تری جهت تسهیل این‌گونه تحلیل‌ها و پژوهش‌ها نیاز است. (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۲)

۱.۳.۲. روش فراتحلیل^۱

یکی از روش‌های پذیرفته شده در علوم انسانی روش فراتحلیل است که در آن از روش‌های آماری و ریاضی استفاده شده و از هرگونه پیش‌داوری درباره کیفیت تحقیق منع شده است. این روش در سال ۱۹۷۶ توسط گلاس به صورت رسمی به کار گرفت شد. (Glass, ۱۹۷۶, p.۳۰۸) این روش بدیل جدی برای بحث‌های علی، شرح جزئیات مطالعات تحقیقی است. (ایمان و خواجه نوری، ۱۳۸۵: ۱۲/۴۹-۸۳) فراتحلیل بر این اصل متکی است که نتایج تحقیقی که بر اساس متغیرهای مستقل هستند، می‌توانند ترکیب شوند تا یک مرور کلی موضوع مورد مطالعه و یک چشم‌انداز وسیع‌تر درباره اثرات عناصر طرح مورد آزمایش را ارائه دهند. (Chiu, ۱۹۹۰, p. ۱۳-۱۸) به دیگر سخن، فراتحلیل روشی است که به کمک آن می‌توان تفاوت‌های موجود در تحقیقات انجام شده را استنتاج کرد و در رسیدن به نتایج کلی و کاربردی از آن بهره جست. (دلاور، ۱۳۷۶: ۲۸۸) وجه تمایز آن با دیگر روش‌ها آن است که مطالعه نتایج، یافته‌ها و نظریه‌ها با رویکردی عمدتاً انتقادی از خصوصیات بارز این روش است. (ودادهییر، ۱۳۸۹: ش ۲۲، صص ۲۴-۴۵) افزون بر آن، برخی از صاحب‌نظران، مزیت اصلی این روش را در این می‌دانند که می‌تواند نقاط ضعف و کاستی‌های پژوهش‌های انجام شده را شناسایی کند. (Scherpenzeel, ۱۹۹۷, p.۳۴۱)

^۱. meta-analysis

اما درباره‌ی چگونگی بهره‌گیری از آن در تفسیر مکاتب مدیریت به‌ویژه مکتب مدیریت روابط انسانی می‌توان گفت بر مبنای این روش، قرآن پژوهش ابتدا موضوع مورد مطالعه (شخصیت یا ماهیت انسان) و سپس همه‌ی پژوهش‌های انجام شده در این حوزه را مجدد بازخوانی و مورد مطالعه بر روی قرار داده و آن‌ها با همدیگر مقایسه می‌کند تا از این رهگذر به اطلاعاتی دست یابد که اطلاعات اولیه در تحقیقات پیشین، نشانگر آن نبوده است. (رضوانی، ۱۳۹۴: ۱۰۱)

۲.۳.۲. روش گراند تئوری

روش گراند تئوری که در فارسی به شکل‌های مختلفی ترجمه شده است از جمله، نظریه بنیادی، نظریه مبتنی بر داده‌ها، نظریه مفهوم‌سازی بنیادی، (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳۰) روش تحقیقی عام، استقرایی و تفسیری است که در سال ۱۳۶۷ توسط دو جامعه‌شناس بنام‌های آنسلم استراوس و بارنی گلیسر در یک همکاری پژوهشی موفق جهت مطالعه بیماران لاعلاج مرکز درمانی دانشگاه ایالت کالیفرنیا و سانفرانسیسکو ایجاد و به صورت نظام‌مند و مستند در کتابی با عنوان «آگاهی از مرگ»^۲ منتشر شد. (Glaser, ۱۹۶۵)

تعریف‌های مختلفی از این روش ارائه شده است. گراند تئوری، روشی است برای توسعه نظریه‌های جدید در زمینه‌های پژوهشی کیفی که از پیش فرض‌های نظری کافی برخوردار نیستند. این روش، بر جمع‌آوری و تحلیل داده‌های کیفی مبتنی است. (Creswell, ۲۰۰۵؛ ۲۰۰۵)

^۱ . Grounded Theory

^۲ .Awareness of Dying

استفاده از روش گراندد تئوری در تفسیر و برداشت مدیریتی مکتب روابط انسانی، در چهار گام انجام می‌شود:

- کد گذاری باز: در این گام، آیات قرآن کریم مورد مطالعه قرار می‌گیرند و مفاهیم اولیه از آیات استخراج می‌شوند.
- کد گذاری محوری: در این گام، مفاهیم اولیه با یکدیگر مقایسه و دسته‌بندی می‌شوند.
- کد گذاری انتخابی: در این گام، دسته‌بندی‌های انجام شده، به مفاهیم اصلی تبدیل می‌شوند.
- الگوسازی: در این گام، مفاهیم اصلی به قالب یک الگو تبدیل می‌شوند.

در این الگوسازی، تعالی افراد انسانی در سازمان، از اولویت‌های اساسی است. این تعالی، مبتنی بر ایمان به خدا و انجام عمل صالح است. اگر افراد سازمان به این دو عنصر محوری پایبند باشند، می‌توانند سیر صعودی خویش را طی کنند و به مراتب عالی انسانیت دست یابند. (علایی زاده، محمود، و همکاران، ۱۳۹۴: شماره ۴)

۳.۳.۲. روش تحلیل مضمون یا شبکه مضامین^۱

تحلیل مضمون، روشی ساده و کارآمد برای تحلیل داده‌های کیفی است که به پژوهشگران اجازه می‌دهد تا از طریق شناسایی و طبقه‌بندی مضامین اصلی در داده‌ها، به درک عمیق‌تری از پدیده‌های مورد مطالعه خود دست یابند. (Holloway, ۲۰۰۳, p. ۳۴۵-۳۵۷)

Boyatzis, ۱۹۹۸, p.۴) این روش به راهبرد تقلیل و تحلیل داده نیز نام می‌برند که به واسطه آن طبقه‌بندی، تقسیم‌بندی، تلخیص و مهندسی مجدد داده‌های صورت می‌گیرد. (Given L,

^۱. Thematic Analysis

۸۶۷، p. ۲۰۰۸) این روش دارای فرایندی است که از آشنایی با داده‌ها (برای زمینه‌سازی کد گذاری ایده‌ها) (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: شماره ۲) آغاز شده و با ایجاد کد گذاری اولیه (Research, ۲۰۰۱, p۳۸۵-۴۰۵)، به جستجوی و شناخت مضامین و شبکه مضامین (همان) ترسیم کرده و به تحلیل آن می‌پردازد. (همان، ص ۱۸۲) و در نهایت جهت متقاعد ساختن خواننده در مورد اعتبار و صلاحیت تحلیل محقق گزارش را تدوین می‌کند. (همان، ص ۱۸۳)

روش تحلیل مضمون چون حالت مقایسه‌ای بین داده‌ها و اطلاعات به دست آمده دارد و مجموعه‌ای از روش‌ها و ابزارها را در بر می‌گیرد. (همان، ۱۷۴) برای تبیین، کشف و کاربردی کردن گزاره‌های مدیریتی از منظر قرآن کریم و مقایسه آن با گزاره‌های مکتب مدیریت روابط انسانی موجود در ادبیات دانش سازمان و مدیریت غرب از ظرفیت مناسبی برخوردار است؛ تا ضمن مقایسه و تطبیق، شباهت‌ها (اشتراکات) و تفاوت‌ها (افتراقات) شناسایی شده، برتری دیدگاه مدیریتی قرآن به اثبات رسیده و زمینه نقد قرآنی مکتب مدیریت روابط انسانی را فراهم سازد.

۳.۳. روش‌های تحقیق در مطالعات مدیریتی^۱

علت انتخاب روش‌های زیر آن است که نتایج بررسی مقالات معتبر منتشر شده در حوزه مدیریت اسلامی نشان می‌دهد که عمده این مقالات، با روش‌های زیر انجام شده‌اند. (مشکی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۲)

۳.۳.۱. روش تحلیل محتوا^۲

^۱ . Research Methods in Management Studies

^۲ . content analysis

روش تحلیل محتوی یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین روش‌های پژوهش است که در سال‌های اخیر بیشتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. تاریخچه این روش به مطالعات الهیات در اواخر سده هفتم بر می‌گردد. (کرپندورف، ۱۳۸۳: ۹) در تعریف گفته شده است که؛ مجموعه فنون تحلیل ارتباط که برای توصیف محتوای پیام و روش‌های منظم عینی بکار می‌رود. (باردن، ۱۳۷۴: ۲۸؛ از کیا، ۱۳۸۲: ۳۹۰) جهت‌گیری این روش عمدتاً آگاهی از اهداف، ارزش‌ها، فرهنگ و تمایلات نویسنده متن یا فرد مصاحبه‌شونده است. (Freud, ۱۹۸۹)

کارکرد اصلی این روش در تفسیر مدیریتی آیات کلام وحی، مطالعه دقیق آیات مرتبط با موضوع مورد نظر در نظریه‌های مکتب مدیریت روابط انسانی است. این مطالعه باهدف فهم و درک مراد خداوند متعال از این آیات انجام می‌شود و از مجموع آیات ذکر شده در آن حوزه پاسخ پرسش‌های مطرح شده را بیان می‌کند به‌عنوان مثال: خداوند متعال درباره‌ی شخصیت و حقیقت انسان به آیه مبارکه ۸۴ سوره اسراء یعنی «كُلُّ يَعْملُ عَلٰی شاکلَتِهٖ» اشاره دارد. طبق نظر طباطبایی، رفتار انسان مانند روح در بدن است. بدن با اعضا و اعمال خود، روح را مجسم می‌کند و معنویات انسان را نشان می‌دهد. (طباطبایی، ۱۴۱۷: ج ۱۳، ص ۱۸۹-۱۹۰) رفتار انسان نقش اساسی در سازمان و فرایندهای مدیریتی دارد. در واقع، تمام کاستی‌ها و ضعف‌های سازمانی و مدیریتی، ناشی از رفتار انسان در سازمان است. کمیت و کیفیت رفتار انسان‌سازمانی، نقش تعیین‌کننده‌ای در کارایی، بهره‌وری، تعالی و شکوفایی سازمان و افراد سازمانی ایفا می‌کند

۲.۳.۳. روش فرا ترکیب^۱

^۱ . The meta-synthesis method

بر معیار این روش پژوهشگر نیاز به مطالعه آثار نگاشته شده برای بازنگری دقیق و ژرف آن‌ها دارد که ثمره‌ی عملی آن تلفیق مطالعات کیفی، ایجاد نگرش منسجم و جامع نسبت به داده‌های کیفی است. (Zimmer, ۲۰۰۶, p. ۳۱۲-۳۱۵) بنیان فرآیند این روش آن است که نظریه‌های پراکنده که در ضمن مکتب علمی (از باب نمونه مکتب مدیریت روابط انسانی) آمده است را جمع‌آوری و غبارزدایی کرده و به اکتشاف و استنباط پردازد. (صدر، ۱۴۱۰: ج ۱۰، ص ۳۶۷-۳۷۱)

۳.۳.۳. روش داده بنیاد^۱

این روش در ابتدا سال ۱۹۶۰ توسط دو دانش‌پژوه جامعه‌شناسی یعنی انسلم اشتراوس^۲ و بارنی گلیزر^۳ در سانفرانسیسکو آمریکا و دانشگاه کالیفرنیا طرح گردید. (مهرابی و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۱) روش داده بنیاد یکی از روش‌های پر کاربرد در مطالعات کیفی است. (همان) روش داده بنیاد، فرآیندی است که از طریق گردآوری داده‌های کیفی، به ساخت نظریه‌ای جدید در مورد یک پدیده اجتماعی منجر می‌شود. این روش، برای مطالعه پدیده‌هایی که هنوز به خوبی شناخته نشده‌اند یا برای مطالعه پدیده‌هایی که با نظریه‌های موجود در تضاد هستند، مناسب است. (اسدی فر و دیگران، ۱۳۹۰: ۸۳) از این رو، اندیشمندان روش یاد شده را تلاشی نظام‌مند برای کشف تئوری از داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده دانسته است. (اسکندری و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۷)

مراحل یاد شده در فرآیندی که روش مذکور طی می‌کند، در آغاز نکته‌های اساسی و کلیدی داده‌ها جمع‌آوری شده و بر تک‌تک آن‌ها کدی مشخص می‌گردد، پس از آن ضمن

^۱ . Foundation Data Method
^۲ . Anselm Strauss
^۳ . Barney Glaser

مقایسه کدهای مختلف، کدهایی که دارای وجه مشترک هستند، با مفهوم خاصی نام گذاری شده و در نهایت در قالب تئوری ویژه‌ای در زمینه‌ی خاصی ظهور و بروز یافته و ارائه می‌گردد. (اسدی فر و دیگران، ۱۳۹۰: ۸۴) بدین جهت گفته شده است که مناسب‌ترین روش برای به‌دست آوردن تجربه‌ی مشترک کارکنان سازمان نسبت برای تئوریزه کردن بی‌تفاوتی کارکنان نسبت به پدیده‌ای در سازمان، روش داده‌بنیاد است. (دانایی فرد، ۱۳۹۵: ۴۳)

۴. روش اکتشافی مبتنی بر تلفیق روش فراترکیب و استنتاجی^۱

روش تلفیقی، روشی است که از ترکیب روش‌های کمی و کیفی، برای مطالعه پدیده‌های اجتماعی استفاده می‌کند. (گال، ۱۳۸۲: ۶۴) این روش، به محققان کمک می‌کند تا به درک عمیق‌تر و جامع‌تری از پدیده‌های مورد مطالعه دست یابند. (نیازی، ۱۳۹۰: ۱۷۰/۲-۱۷۱)

هدف اصلی روش تلفیقی، فراهم‌سازی زمینه و بستر فهم جدیدتر و جامع‌تری از موضوعات و پدیده‌های مورد پژوهش است. این روش، با ترکیب روش‌های کمی و کیفی، به محققان کمک می‌کند تا به درک عمیق‌تر و همه‌جانبه‌تری از پدیده‌های مورد مطالعه دست یابند. (همان، ۱۶۰)

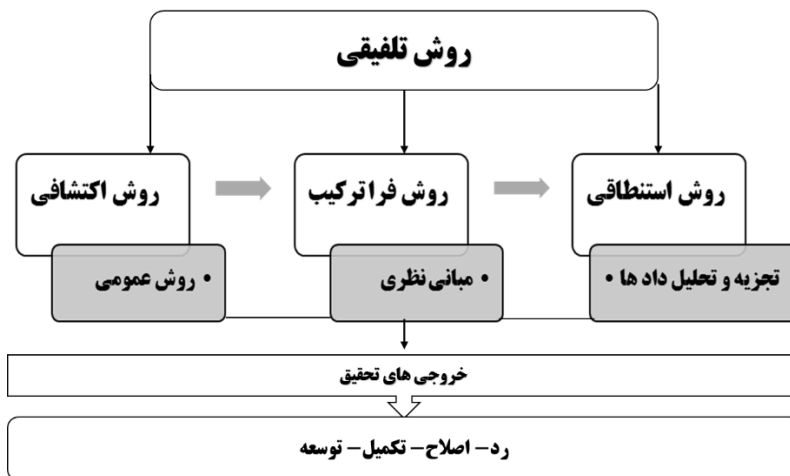
در مطالعه موردی مکتب مدیریت روابط انسانی، از روش تلفیقی متشکل از روش‌های اکتشافی، فراترکیب و استنتاجی استفاده شده است. در روش اکتشافی پژوهشگر از طریق مصاحبه با صاحب‌نظران یا اسناد و مدارک مکتوب به بررسی موضوع می‌پردازد. در گام بعدی جهت تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده با روش فوق از روش فراترکیب برای سامان دادن یافته‌ها بهره گرفته و در نهایت با به دست آوردن یافته‌ها، زمینه دسترسی به پروتکلی از پرسش‌ها در عرصه‌ی نظریه‌های مکتب مدیریت روابط انسانی را فراهم می‌سازد. سؤال‌های

^۱. The heuristic exploration method by means of transcendental and inferential methods

به دست آمده ضمن دسته بندی و تفکیک در حوزه های مبانی و نظریه های مدیریت روابط انسانی با بهره گیری از روش استنتاجی به محضر قرآن کریم برای گرفتن پاسخ عرضه شده و پاسخها دریافت می گردد. بدین ترتیب به نظر می رسد استفاده از روش تلفیقی، برای رد، اصلاح، تکمیل یا توسعه نظریه های مکتب مدیریت روابط انسانی از منظر قرآن کریم، ضروری است. این روش، به محققان کمک می کند تا به درک عمیق تر و جامع تری از این نظریه ها دست یابند و آن ها را به چالش بکشند.

نگاره (۲): روش اکتشافی مبتنی بر تلفیق روش فراترکیب و استنتاجی

۵. چگونگی کاربردی روش اکتشافی تلفیقی در مکتب مدیریت روابط انسانی^۱

^۱. How to apply integrated heuristics in the School of Human Relations Management

انتخاب روش تحقیق، مبتنی بر شناخت و شناسایی مسائل مورد پژوهش است. در این پژوهش، به دلیل پیچیدگی مسائل و عنصرهای تشکیل دهنده آنها، از روش تلفیقی مبتنی بر روش اکتشافی، فراترکیب و استنتاجی استفاده شده است. این روش، به محقق کمک می کند تا به درک عمیق تر و جامع تری از موضوع پژوهش دست یابد و به سؤالات پژوهش پاسخ دهد؛ بنابراین چنانچه در مدل بالا نیز مشخص شده است، نکته کانونی روش این رساله، روش تلفیقی است که از سه عنصر دیگر ترکیب شده است. هر یک از اجزای این روش با توجه به زمینه‌ی مطالعاتی هر فصل، عهده‌دار تبیین و شرح آن است. بدین ترتیب در ادامه ابتدا هر یک از اجزای مدل روش‌شناسی توضیح داده شده و در پایان به شیوه‌ی کاربرست آنها در رساله اشاره می‌شود.

۱.۴. روش اکتشافی^۱

روش اکتشافی، یک روش تحقیق کیفی است که برای مطالعه پدیده‌های جدید یا ناشناخته استفاده می‌شود. این روش، زمانی استفاده می‌شود که محقق، اطلاعات کافی در مورد پدیده مورد مطالعه ندارد. هدف اصلی روش اکتشافی، دستیابی به درک عمیق تر و جامع تری از پدیده‌ها از طریق تلفیق نتایج حاصل از روش‌های مختلف تحقیق است. (نیازی، ۱۳۹۰: ۱۷۵)

کاربردهای روش اکتشافی، عبارتند از: ۱. بررسی پدیده‌های جدید یا ناشناخته؛ ۲. بررسی و ارزیابی ابعاد فعلی تئوری‌ها؛ ۳. بررسی عمیق تر پدیده‌ها. (همان، ص ۱۷۵)؛ ۴. پیش‌بینی و اندازه‌گیری مقدار وسعت و شیوع پدیده‌ها؛ (Morse, ۱۹۹۱, p. ۱۲۰-۱۲۳)؛ ۵. بررسی و ارزیابی ابعاد فعلی تئوری‌ها و یا دسته‌بندی جدیدی برای آنها (-Morgan, ۱۹۹۸, p. ۳۶۲)؛ ۶. بررسی یک پدیده با عمق بیشتر و نیز پیش‌بینی و اندازه‌گیری مقدار وسعت و شیوع (۳۷۶)؛

^۱. Exploration Method

آن در حوزه‌های مختلف. از آنجایی که شروع آن با داده‌های کیفی جهت تشریح و توضیح است، از این رو، برای کندوکاو درباره‌ی پدیده‌ی سازمانی با رویکرد قرآنی مناسب‌ترین روش به نظر می‌رسد.

روش تلفیقی، یک روش تحقیق است که برای توسعه‌ی نتایج مرحله‌ی کیفی پژوهش استفاده می‌شود. این روش، به محقق کمک می‌کند تا ابزارهای جمع‌آوری داده‌ها، عوامل متغیر و روش‌های آزمون نظریه‌ها را توسعه دهد. این روش، شامل سه مرحله‌ی ادغام، تلفیق و پیوند داده‌ها است. در مرحله‌ی ادغام، داده‌های حاصل از روش‌های مختلف تحقیق با یکدیگر ترکیب می‌شود. (نیازی، ۱۳۹۰: ۱۷۶)

در مرحله‌ی تلفیق، داده‌های حاصل از روش‌های مختلف تحقیق با توجه به نوع و ماهیت آن‌ها ترکیب می‌شوند. این مرحله، مهم‌ترین مرحله‌ی روش تلفیقی است و در آن، محقق باید بتواند بین داده‌های حاصل از روش‌های مختلف، ارتباط منطقی و معناداری برقرار کند. در مرحله‌ی پیوند، داده‌های حاصل از روش‌های مختلف تحقیق به گونه‌ای ترکیب می‌شوند که ارتباط منطقی و معناداری بین آن‌ها برقرار شود. این مرحله، به محقق کمک می‌کند تا به درک عمیق‌تر و جامع‌تری از پدیده مورد مطالعه دست یابد. روش تلفیقی، مزایای متعددی دارد. این روش، به محقق کمک می‌کند تا:

- به درک عمیق‌تر و جامع‌تری از پدیده مورد مطالعه دست یابد.
- محدودیت‌های روش‌های تحقیق سنتی را کاهش دهد.
- نتایج پژوهش را قابل اعتمادتر و معتبرتر کند.

در مجموع، روش تلفیقی، یک روش تحقیق ارزشمند است که می‌تواند به محققان کمک کند تا پژوهش‌های جامع‌تر و دقیق‌تری انجام دهند.

پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که در روش تلفیقی، دو نوع داده می‌توانند بر یکدیگر تأثیر بگذارند. (۲۰۰۱) (Jenkins, ۲۰۰۱, p. ۲۱۱-۲۲۴)؛ سیلورمن، ۱۳۸۱: ۱۹۸-۲۰۱؛ (Jenkins, ۲۰۰۱, p. ۲۱-۲۲۴)

بنابراین، روش شناسی پژوهش اکتشافی آن گونه که از اسم آن نیز مشخص است در پی اکتشاف پدیده‌هایی است که رخ می‌نماید و باعث پدید آمدن پرسش‌هایی درباره‌ی آنها می‌شود. از این رو، روش اکتشافی زمانی کاربرد دارد که دانش کافی در مورد موضوع یا پدیده مورد مطالعه وجود ندارد. این روش، به محقق کمک می‌کند تا درک عمیق‌تر و جامع‌تری از موضوع یا پدیده مورد مطالعه به دست آورد و تصمیم بگیرد که آیا موضوع یا پدیده مورد نظر از اهمیت و ارزش پژوهش برخوردار است یا خیر. چنانچه پیش‌تر نیز اشاره شد شیوه کار با این روش آن است که داده‌های روش اکتشافی را می‌توان از دو راه یعنی یا از طریق جستجو در ادبیات دانشی یک موضوع و یا از طریق گفتگو، هم‌سخنی، مصاحبه و مفاهمه با متخصصین و اندیشمندان دانش خاصی به دست آورد.

بنابراین، روش پژوهش اکتشافی از نوع روش تجربی نیست؛ بلکه مبتنی بر مشاهده‌ی پژوهشگر است. به دیگر سخن، پژوهنده بدون ایجاد کردن تغییر، صرفاً متغیرها و عوامل مختلف را مشاهده می‌کند. در واقع در مطالعات از این دست بدون آنکه در متغیرها دست کاری ایجاد شود، هدف کشف و به دست آوردن روابط مورد مطالعه است. به عبارت دیگر، جهت‌گیری و هدف اصلی در پژوهش اکتشافی آشنایی و شناخت موقعیتی است که در مورد آن شناخت کامل و لازم وجود ندارد، بلکه محقق در پی دست یازیدن به داده‌هایی است که به مدد آنها بتواند موضوع مورد تحقیق (مثل مبانی مکتب مدیریت روابط انسانی) را به صورت کامل بشناسد. بدین ترتیب با این وصفی که از روش شناسی اکتشافی شد، هر پژوهشی نیاز به یک سری مطالعات اکتشافی دارد.

بنابراین، وظیفه‌ی اساسی پژوهش اکتشافی نه رسیدگی به وضعیت فرضیه‌های تحقیق و نه گردآوری داده‌های تحقیق است؛ بلکه وظیفه‌ی اساسی آن به‌وجودآوردن زمینه‌ی مناسب جهت فهم و درک موضوعات و پدیده‌های گوناگون یا مسئله‌ی ویژه‌ای است که پژوهشگر درباره‌ی آن از اطلاعات کافی برخوردار نیست.

۴.۲. روش فرا ترکیب^۱

دلیل‌گزینش این روش برای تحقیق آن است که روش فراترکیب، یک روش تحقیق کیفی نوظهور است که به محققان کمک می‌کند تا نظریه‌های جدیدی ایجاد کنند. این روش، با ترکیب نتایج مطالعات کیفی مختلف، به محقق کمک می‌کند تا به درک عمیق‌تر و جامع‌تری از پدیده مورد مطالعه دست یابد. (عابدی جعفری و امیری، ۱۳۹۸: ۷۵) به عنوان مثال، اگر محقق بخواهد نظریه‌ای جدید در مورد تأثیر مدیریت روابط انسانی از منظر قرآن را بر عملکرد سازمان‌ها ارائه دهد، می‌تواند از روش فراترکیب استفاده کند. این روش، به محقق کمک می‌کند تا نتایج مطالعات کیفی مختلف در مورد تأثیر مدیریت روابط انسانی بر عملکرد سازمان‌ها را ترکیب کند و نظریه‌ای جدید در این زمینه ایجاد کند.

افزون بر آن روش فراترکیب، به محقق کمک می‌کند تا جنبه‌های مشترک و متمایز پدیده‌های مورد مطالعه را شناسایی کند. این روش، همچنین رویکرد منسجمی را برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی ارائه می‌دهد و به محقق کمک می‌کند تا پرسش‌های پژوهشی خود را به گونه‌ای ترکیب کند که معنای جدیدی از پدیده مورد مطالعه به دست دهد. (Erwin, et al., ۲۰۱۱, p.۱۸۶) به عنوان مثال، اگر محقق بخواهد جنبه‌های مشترک و متمایز تأثیر مدیریت روابط انسانی از منظر قرآن را بر عملکرد سازمان‌ها را شناسایی کند،

^۱. Cross-compounding method

می تواند از روش فراترکیب استفاده کند. این روش، به محقق کمک می کند تا مطالعات کیفی مختلف در مورد تأثیر مدیریت روابط انسانی بر عملکرد سازمانها را تجزیه و تحلیل کند و جنبه های مشترک و متمایز این مطالعات را شناسایی کند.

همچنین، این روش فرایندی است که به پژوهشگران کمک می کند تا مسائل پژوهشی خود را کشف و شناسایی کنند و با استفاده از روش های دقیق کیفی، مطالعات کیفی را ترکیب کنند تا مفهوم عمیق تری از پدیده مورد مطالعه به دست آورند. (تلافی داریانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۵/۶)

روش فراترکیب، یک روش تحقیق کیفی است که به محقق کمک می کند تا درک عمیق تر و جامع تری از پدیده مورد مطالعه به دست آورد. (Sandelowski, ۲۰۰۸, P.۵)
این روش، با ترکیب نتایج مطالعات کیفی مختلف، به محقق کمک می کند تا شکافها و نواقص محتوایی تحقیقات را شناسایی کند و تفسیری جدید از پدیده مورد مطالعه ارائه دهد. (Bench, ۲۰۱۰, p. ۴۸۸)

به عنوان مثال، اگر محقق بخواهد درک عمیق تری از تأثیر مدیریت روابط انسانی از منظر قرآن بر عملکرد سازمانها به دست آورد، می تواند از روش فراترکیب استفاده کند. این روش، به محقق کمک می کند تا مطالعات کیفی مختلف در مورد تأثیر مدیریت روابط انسانی بر عملکرد سازمانها را ترکیب کند و شکافها و نواقص محتوایی این مطالعات را شناسایی کند. همچنین، محقق می تواند با استفاده از این روش، تفسیری جدید از تأثیر مدیریت روابط انسانی بر عملکرد سازمانها ارائه دهد.

از این رو فراترکیب، یک روش تحقیق کیفی است که به محقق کمک می کند تا یافته های مطالعات کیفی مختلف را در یک چارچوب مفهومی مشترک قرار دهد و به درک عمیق تر و جامع تری از پدیده مورد مطالعه دست یابد. این روش، همچنین به محقق کمک می کند تا

موضوعات و انگاره‌های جدیدی را در مورد پدیده مورد مطالعه کشف کند. (Zimmer, ۲۰۰۶, p. ۳۱۲-۳۱۶)

بنابراین، هدف اصلی روش فراترکیب، ارائه درک عمیق‌تر و جامع‌تری از پدیده مورد مطالعه از طریق ترکیب یافته‌های مطالعات کیفی مختلف است. (کمالی، ۱۳۹۷: ۲، ۹۲) این روش، با ارائه مفاهیم و نگرش‌های جدید، می‌تواند به توسعه دانش و نظریه‌های موجود کمک کند. (عابدی جعفری و امیری، ۱۳۹۸: ۷۶)

۳. ۴. روش استنتاجی^۱

واژه‌ی «استنتاج» از ریشه‌ی (ن ط ق) و به معنای «طلب سخن گفتن» است. (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۳۰۵/۱۰؛ طریحی، ۱۴۱۶: ۲۳۸/۵) این واژه در معنای بازجوئی، بازپرسی، و اصرار و تأکید در عرضه سؤال و گرفتن پاسخ نیز به کار می‌رود. (ابن فارس، ۱۴۰۴: ۳۰۳/۵) از منظر شهید صدر، «استنتاج» روشی برای تفسیر قرآن کریم است که در آن، پژوهشگر باید ضمن بررسی و مطالعه وضعیت جامعه، مسائل و موضوعات آن را کشف و استخراج کند و سپس آن‌ها را به صورت پرسش‌هایی منظم به قرآن کریم عرضه کند. (صدر، ۱۴۲۸: ۲۶) از نظر شهید صدر، این روش، روشی توحیدی و موضوعی است. ایشان در تأیید این روش، به سخن حضرت علی (ع) استناد می‌کنند که فرمودند: «ذَلِكَ الْقُرْآنُ، فَاسْتَنْطِقُوهُ؛ از قرآن بخواهید تا سخن بگوید.» شهید صدر همچنین نشان می‌دهد که این روش در فقه نیز به کار گرفته شده است. (صدر، ۱۴۲۴: ص ۱۶)

پس استنتاج، روشی فعالانه و موضوعی برای تفسیر قرآن کریم است که در آن، پژوهشگر مسائل و مشکلات اجتماعی را شناسایی می‌کند و سپس آن‌ها را به صورت

^۱ . Inferential method

پرسش‌هایی منظم به قرآن کریم عرضه می‌کند. پژوهشگر در این روش، نقش پرسشگری دارد و به دنبال پاسخ‌های قرآن کریم به مسائل و مشکلات است. (صدر، بی‌تا: ۲۶)

شهید صدر معتقد است که استنتاج به معنای تفسیر موضوعی، یعنی طرح پرسش‌های منظم در مورد مسائل و موضوعات جامعه در هر عصر و زمانی به ساحت قدسی قرآن کریم و دریافت پاسخ‌های وحیانی از آن است. وی معتقد است که این روش، روشی توحیدی است که از طریق آن می‌توان به فهم عمیق‌تری از قرآن کریم دست یافت. (صدر، ۱۴۲۸: ۲۶-۲۸)

بر اساس روش استنتاج، پژوهشگر در آیات قرآن کریم به دنبال پاسخ‌های مسائل و مشکلات اجتماعی است. این پژوهشگر، ابتدا مسائل و مشکلات اجتماعی را شناسایی می‌کند و سپس آن‌ها را به صورت پرسش‌های منظم به ساحت قدسی قرآن کریم عرضه می‌کند. قرآن کریم نیز پاسخ‌های این پرسش‌ها را در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد. (صدر، بی‌تا، ۲۶)

به نظر می‌رسد شهید صدر، روش استنتاج را با توجه به زمانه خود ابداع کرد. وی با توجه به سرعت پیشرفت دانش بشری و خلق نظریه‌های جدید، و همچنین نیازهای نوپدید جامعه، این روش را برای پاسخگویی به این نیازها و کاهش اختلافات مذهبی پیشنهاد داد. (صدر، ۱۴۲۸: ۲۳)

۴.۳.۱. پیش‌فرض‌های بنیادی روش استنتاجی

البته هیچ نظریه‌ای که در گستره‌ی دانش‌های الهی و بشری ارائه می‌شود، بدون پیش‌فرض و مبانی نیست، از این رو، از نگاه‌های شهید صدر برای روش استنتاجی نیز پیش‌فرض‌های به دست می‌آید که به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌کند:

۴.۳.۱.۱. جامعیت نظریه‌های قرآن

یکی از پیش فرض‌های روش استنتاجی شهید صدر، جامعیت نظریه‌های قرآن کریم است. وی معتقد است که آموزه‌های قرآن کریم، نعمتی پایان‌ناپذیر و همیشگی است که هر اندیشمندی با آگاهی از مسائل دانشی و روش‌های آن، می‌تواند از آن برای دستیابی به تئوری‌های قرآن کریم در برابر دانش تجربی بشر استفاده کند. (صدر، همان، ص ۳۷) افزون بر آن، ایشان معتقد است که قرآن کریم حاوی علم گذشته و آینده‌ی مربوط به عالم هستی و اجزای آن است که می‌توان آن‌ها را با روش تفسیر موضوعی استنتاجی که با خود توانایی جوش خلاقیت در تمام زمان‌ها و مکان‌ها را داراست به دست آورد. (همان، ص ۲۳)

۲.۱.۴. ارتباط موضوعات (سیستمی) بودن قرآن

در صورت که مفسر با نگرش فراگیر و سیستمی به آموزه‌های قرآن بنگرد، هرچند در ظاهر به دنبال داده‌ها و اطلاعاتی از درون قرآن کریم است، اما تمام تلاش وی بر این اصل استوار است که از درون داده‌های قرآنی، به نظریه‌های بنیادی و محوری قرآن کریم در عرصه‌ی علوم مختلف دست یازیده و در چشم‌انداز گسترده‌تر و بالاتر به آموزه‌های قرآنی نگاه و نظر سیستمی و نظام‌مند داشته باشد. از این رو، وی هرچند خویش را در مقابل داده‌های مختلف و نامربوط دیده و مسائل مختلف را در قرآن کریم، به‌دوراز نظم و سیاق بشری دیده، ولی سعی وافر دارد تا از اجزای متفرق و پاره‌پاره به یک کل واحد دارای انسجام برسد.

از آنجایی که پژوهشگر تفسیر موضوعی استنتاجی، به دنبال یافتن پاسخ‌های مسائل و مشکلات جامعه در آموزه‌های وحیانی است. (جلیلی، ۱۳۸۷: ۱۸۶) بنابراین، وی به نظم و ارتباط بین آیات قرآن کریم اعتقاد دارد. در غیر این صورت، با تعداد زیادی موضوعات پراکنده مواجه خواهد شد که منجر به اختلافات مذهبی و قومی می‌شود. (صدر، ۱۴۲۸: ۱۰-)

۳.۱.۴. هم‌نوایی درونی و بیرونی آموزه‌های قرآن

از دیگر پیش‌فرض‌های مهم روش استنتاجی از منظر شهید صدر، یکسانی ریخت درونی و بیرونی آموزه‌های قرآن است. (صدر، ۱۴۲۸: ۱۷، ۲۸ و ۳۳) این پیش‌فرض، نشان‌دهنده‌ی ارتباط بین علوم تجربی و علوم قرآنی است. بیشتر اندیشمندان بر این باورند که مسائل علمی و پدیده‌های واقعی در عالم خارج، صرفاً وسیله‌ای برای پیش‌بینی نیستند، بلکه واقعیت‌هایی هستند که در خارج وجود دارند. بنابراین، واقع‌نمایی آموزه‌های دینی و دانشی نیز مورد توافق است. (جلیلی، ۱۳۸۷: صص ۱۸۷-۱۸۹) علاوه بر دو پیش‌فرض قبلی، شهید صدر بر این پیش‌فرض نیز تأکید می‌کند که علوم مبتنی بر دین و علم، از نظر زبانی نیز با یکدیگر اشتراک دارند. این اشتراک، مبتنی بر این واقعیت است که هر دو از واقعیت خارجی سخن می‌گویند و آبشخور واحدی در حوزه معرفت‌شناسی دارند. این اشتراک در زبان، بستری مناسبی برای هم‌نوایی و هم‌سخنی و ممکن شدن اشتراک بین علم و دین فراهم می‌سازد. همچنین، از آنجایی که هر دو از نظر زبانی از جهت محتوا واقع‌نما هستند، از این جهت نیز در حوزه گستره‌ی کلام و سخن باهم مشارکت دارند. این اشتراک در زبان، می‌تواند به پژوهشگران کمک کند تا با استفاده از روش استنتاجی، به فهم عمیق‌تری از قرآن کریم دست یابند و پاسخ‌های مناسبی برای مسائل و مشکلات جامعه ارائه دهند. (صدر، ۱۴۲۸: ۱۹۰)

نتیجه

با توجه به گسترش علوم انسانی، افزایش تخصص‌گرایی و نیازهای عصر حاضر، اندیشمندان در حوزه‌های مختلف روش‌های گوناگونی را برای فهم و درک علمی و نظام‌مند پدیده‌ها پیشنهاد داده‌اند. در حوزه روش‌شناسی مطالعات تفسیری، عمده روش‌های مورد استفاده عبارت‌اند از: قرآن به قرآن، روایی، علمی، عقلی - اجتهادی، اشاره‌ای، جامع، استنتاجی و تفسیر به رأی. هر یک از این روش‌ها دارای محاسن و معایب خاص خود هستند. در حوزه

مطالعات میان رشته‌ای، روش‌های فراتحلیل، گراند تئوری، تحلیل مضمون یا شبکه مضامین، کاربرد بیشتری دارند. در حوزه مطالعات مدیریتی، روش‌های تحلیل محتوا، فراترکیب، داده‌بنیاد، مطرح هستند. نویسنده مقاله به روش‌های مختلف تفسیری در حوزه‌های مختلف علوم، از جمله مطالعات تفسیری، مطالعات میان رشته‌ای و مطالعات مدیریتی، اشاره شده است. همچنین، به این نکته اشاره شده است که روش‌های تحقیق منحصر به موارد ذکر شده نیستند و نویسندگان این مقاله، این روش‌ها را به دلیل کاربرد گسترده‌شان در مطالعات مدیریتی و همچنین، ظرفیت بالای آن‌ها برای پاسخگویی به مسائل و مشکلات مدیریتی، انتخاب کرده است.

منابع

قرآن کریم

۱. ابن منظور، ابوالفضل، جمال‌الدین، محمد بن مکرّم، (۱۴۱۴)، لسان العرب، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، بیروت، سوم
۲. ابو الحسین، احمد بن فارس بن زکریا، (۱۴۰۴)، معجم مقاییس اللغة، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، اول
۳. ابو حجر، احمد عمر، (۱۹۹۱)، التفسیر العلمی فی المیزان، بیروت، دار قتیبه، الطبعة الاولى
۴. ازکیا، مصطفی و محمود توکلی، (۱۳۸۵)، «فراتحلیل مطالعات رضایت شغلی در سازمان‌های آموزشی»، فصلنامه علوم اجتماعی، ش ۲۷، ۱۳۸۵، صص ۱-۲۷
۵. ازکیا، مصطفی، (۱۳۸۲)، روش‌های کاربردی تحقیق، تهران، کیهان

۶. استراوس، آنسلم و جولیت کورین، (۱۳۸۵)، اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌مبنایی، رویه و شیوه‌ها، ترجمه‌ی بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه انسانی و مطالعات فرهنگی
۷. اسدی فر، رؤیا، و دیگران (۱۳۹۰)، «مدل شایستگی مدیران دولتی ایران...»، مجله مدیریت دولتی، شماره ۸
۸. اسکندری، مجتبی و دیگران (۱۳۹۳)، «سبک رهبری فرماندهان نظامی از دیدگاه امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه»، دو فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت اسلامی سال ۲۲، شماره ۱
۹. اصفهانی، حسین بن محمد راغب، (۱۴۱۲)، مفردات ألفاظ القرآن، دار العلم، اول، ۱۴۱۲
۱۰. امانی، رضا، یسرا، شادمان، (۱۳۹۰)، «تحلیل گفتمان معنا در تفسیر کشف»، مجله دوفصلنامه عملی - پژوهشی تحقیقات علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهرا (س) سال هشتم، شماره ۲، پیاپی ۱۶ از صفحه ۱۱۶ الی ۱۳۹
۱۱. ایازی، سید محمدعلی، (۱۴۱۴)، المفسرون حیاتهم و منهجهم، تهران، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول
۱۲. ایمان، محمدتقی؛ خواجه نوری، بیژن، (۱۳۸۵)، «فرا - تحلیل، روشی برای مطالعه مطالعات»، روش‌شناسی علوم انسانی، شماره ۴۹ از ۸۳ تا ۱۲
۱۳. باردن، ل. (۱۳۸۴)، تحلیل محتوی، ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمنی دوزی سرخابی، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی
۱۴. پارسانیا، حمید، (۱۳۹۰)، روش‌شناسی انتقادی حکمت صدرایی، قم، کتاب فردا

۱۵. تلافی داریانی، مجتبی، خیرری، سید حسین، (۱۳۹۶)، «ارائه یک چارچوب جامع مبتنی بر روش فراترکیب به منظور استفاده از تکنیک‌های داده کاوی در مسائل مدیریت منابع انسانی»، نشریه مطالعات کاربردی در علوم مدیریت و توسعه، شماره ۶
۱۶. جلیلی، هدایت، (۱۳۸۷)، تفسیر موضوعی، چیستی، بنیان‌ها و پیش فرض‌ها، قم، انتشارات بوستان کتاب، اول
۱۷. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۰)، تفسیر تسنیم، قم، مرکز نشر اسراء، چاپ اول
۱۸. چراغی، اصغر، (۱۳۸۰)، «مؤلفه‌های تفسیر عقلی اجتهادی قرآن»، فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهش‌های فلسفی کلامی، دوره دوم، شماره ۸-۷
۱۹. دانایی‌فرد، حسن، الوانی، سید مهدی و آذر، عادل، (۱۳۸۹)، روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکرد جامع، تهران، انتشارات اشراقی، صفار
۲۰. دلاور، علی، (۱۳۷۶۹)، مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی، تهران، انتشارات رشد
۲۱. رضایی اصفهانی، محمدعلی، روش‌ها و گرایش‌های تفسیری قرآن، قم، مرکز جهانی علوم اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۳
۲۲. رضوانی، حمیدرضا، (۱۳۹۰)، روش تحقیق در مدیریت، تهران، انتشارات مهربان، چهارم
۲۳. رفیعی، محمدناصر، (۱۳۸۶)، سیر تدوین و تطور تفسیر علمی قرآن، قم، مرکز جهانی علوم اسلامی، دفتر برنامه‌ریزی و تدوین کتب درسی، چاپ اول
۲۴. رومی، فهد بن عبدالرحمن، (۱۴۰۷)، التجاهات التفسیر فی قرن الرابع عشر، عربستان: بی‌نا، الطبعة الاولى

۲۵. ساعی، علی، (۱۳۸۶)، روش تحقیق در علوم اجتماعی (با رهیافت عقلانیت انتقادی)،

تهران، سمت

۲۶. سیاری، سعیده، فرامرز قراملکی، احد، (۱۳۸۹)، مطالعات میان رشته‌ای: مبانی و

رهیافت‌ها، مجله فلسفه و کلام اسلامی، شماره دوم، سال چهل و سوم، از صفحه ۵۹

الی ۸۲

۲۷. سیلورمن، دیوید، (۱۳۸۱)، روش تحقیق کیفی در جامعه‌شناسی، ترجمه‌ی محسن

ثلاثی، تهران، مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان

۲۸. ساروخانی، باقر، (۱۳۷۵)، روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، تهران، پژوهشگاه علوم

انسانی و مطالعات فرهنگی، چ دوم

۲۹. شاله، فیلیس، (۱۳۴۶)، شناخت روش علوم یا فلسفه‌ی علمی، ترجمه‌ی یحیی مهدوی،

تهران، دانشگاه تهران.

۳۰. صدر، سید محمدباقر، (۱۴۲۸)، المدرسة القرانیة، قم، مرکز الابحاث و الدراسات

التخصصیه للشهید الصدر

۳۱. صدر، سید محمدباقر، (بی‌تا)، مقدمات فی التفسیر الموضوعی للقرآن، بیروت، دار

التوحید الاسلام

۳۲. صدر، محمدباقر (۱۴۱۰)، اقتصادنا در المجموعه‌ الکامله المؤلفات السید محمدباقر

الصدر، بیروت، دار التعارف

۳۳. صفری، علی آقا، (۱۳۹۷)، «تبیین و نقد و بررسی الگوی انگیزشی X و Y بر اساس مبانی

مدیریت قرآن بنیان»، مجموعه مقالات همایش علوم انسانی قرآن بنیان، تهران،

انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۷.

۳۴. طباطبایی، محمدحسین، (۱۴۱۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی،

چاپ اول

۳۵. طریحی، فخرالدین، (۱۴۱۶)، مجمع البحرین، کتابفروشی مرتضوی، تهران، سوم

۳۶. ظفری، حسین، پور عزت، علی اصغر، ذوالفقار زاده، محمدمهدی، همایون،

محمدهادی، (۱۳۶۶) «مختصات یابی از تصویر مطلوب حکمرانی زمینه ساز ظهور»،

فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت اسلامی، سال ۲۵، شماره ۴

۳۷. عابدی جعفری، حسن و همکاران، (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روش

ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، مجله اندیشه مدیریت

راهبردی، س پنجم، ش دوم

۳۸. عابدی جعفری، حسن و همکاران، (۱۳۹۶)، «نقد روشمند در مطالعات «دین و

مدیریت» در غرب و ارائه یا طرح تحقیقاتی برای بررسی پیشینه تحقیق در این حوزه»،

فصلنامه علمی - پژوهشی روش شناسی علوم انسانی، س ۲۳، ش ۹۲، صص ۴۵-۷۶

۳۹. عابدی جعفری، عابد و امیری، مجتبی، (۱۳۹۸)، «فرا ترکیب، روشی برای سنتز

مطالعات کیفی»، فصلنامه علمی - پژوهشی روش‌شناسی علوم انسانی، قم، پژوهشگاه

حوزه و دانشگاه، سال ۲۵، شماره ۹۹، ۷۳-۷۸

۴۰. علایی زاده، محمود، و همکاران، (۱۳۹۴)، «بررسی پایه‌های نظری تعالی فرد در سازمان

از دیدگاه قرآن کریم»، فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت اسلامی، سال ۲۳، شماره ۴

۴۱. علوی مهر، حسین، (۱۳۸۱)، روش‌ها و گرایش‌های تفسیری، قم، سازمان اوقاف و امور

خیریه، چاپ اول

۴۲. فر کلاف، (۱۳۷۹)، تحلیل گفتمان انتقادی، ترجمه، پیران و همکاران، تهران، مرکز

مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها

۴۳. فرامرز قراملکی، احد، (۱۳۹۲۹)، روش شناسی مطالعات دینی، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی
۴۴. فصیحی، امان‌الله (۱۳۹۰)، «مدیریت کیفیت در تحقیق کیفی با تأکید بر گراند تئوری و اتنوگرافی»، مجله پژوهش، شماره ۲
۴۵. فیومی، احمد بن محمد مقری، (۱۳۷۵)، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، منشورات دار الرضی، قم، اول
۴۶. کمالی، یحیی، (۱۳۹۷)، «روش شناسی فراترکیب و کاربرد آن در سیاستگذاری عمومی»، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴، شماره ۲
۴۷. کاظمی، علی اصغر، (۱۳۷۴)، روش و بینش در سیاست، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، چ اول
۴۸. کریندورف، کلوس، (۱۳۸۳)، تحلیل محتوا مبانی روش شناسی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران، نشر نی
۴۹. گال، مردیت و والتر بورگ و جویس گال، (۱۳۸۲)، روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی، ترجمه‌ی احمد رضا نصر و دیگران، تهران، سمت
۵۰. گلابی، سیاوش، (۱۳۶۹)، توسعه منابع انسانی در ایران جامعه شناسی توسعه ایران، تهران، فردوس
۵۱. مشکی اصفهانی، اصغر و همکاران، (۱۳۹۶)، «کاستی‌های روش‌شناسی مقاله‌های علمی پژوهشی مدیریت اسلامی؛ آسیب‌شناسی فراروش»، روش‌شناسی علوم انسانی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، س ۲۳، ش ۹۲، ص ۷-۴۴
۵۲. معرفت، محمدهادی، (۱۳۸۰)، تفسیر و مفسرون، قم، مؤسسه فرهنگی تمهید، چاپ اول

۵۳. معرفت، محمدهادی، (۱۴۱۸)، التفسیر و المفسرون فی ثوبه القشیب، مشهد، الجامعہ الرضویة العلوم الاسلامیة، چاپ اول
۵۴. منصوریان، یزدان (۱۳۸۶)، «گرانند تئوری چیست و چه کاربردی دارد»، ویژه‌نامه همایش علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی، دانشگاه اصفهان
۵۵. منوچهری، عباس (۱۳۸۶)، رهیافت و روش در علوم سیاسی، تهران، سمت
۵۶. مهرابی، امیرحمزه، و دیگران، (۱۳۹۰)، «معرفی روشناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی»، مجله مدیریت فرهنگ سازمانی، شماره ۲۳
۵۷. نیازی، محسن، (۱۳۹۰)، «روش‌های تحقیق تلفیقی، جنبش سوم روش‌شناختی در علوم اجتماعی»، مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره پنجم، شماره ۲، از صفحه ۱۶۰ تا ۱۸۴
۵۸. نیکول، ر، کوله، (۱۳۸۸)، آموزش دانشگاهی و مطالعات میان رشته‌ای، ترجمه دکتر محمد رضا دهشیری، تهران، پژوهشکده فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
۵۹. ودادحیر، ابوعلی، (۱۳۸۹)، «فراترکیب نتایج واکاوی‌های کیفی و مطالعات فرهنگی: واقعیت یا توهم»، برگ فرهنگ، ش ۲۲، صص ۲۴-۴۵
۶۰. یارمحمدی، لطف‌الله و مجید خسروی نیک، (۱۳۸۲)، «شیوه‌ای در تحلیل گفتمان و بررسی دیدگاه‌های فکری اجتماعی»، نامه فرهنگ، شماره ۴۲

Bibliography

Quran – e – Karim (Th Holy Quran).

۱. Abedi Jafari, Hassan; Amir, Mojtaba, Fara-Tarkeeb, *Raveshi Baraye Sintez-e Motale'at Kefi (Meta-Synthesis, A Method for Synthesizing Qualitative Studies)*, Journal of Methodology of Human Sciences, Qom, Research Institute of Seminary and University, Vol. ۲۵, No. ۹۹, ۷۳-۷۸.
۲. Abedi Jafari, Hassan; et al., *Tahlil-e Mozoo va Shabake-e Mozoo-ha: Ravesh-e Sad-o Kar-Amuz Baraye Tabyin-e Alagoo-ha-ye Mojud dar Dade-haye Kefi (Content Analysis and Network of Themes: A Simple and Efficient Method for Explaining Patterns in Qualitative Data)*, Strategic Management Thought Journal, Vol. ۵, No. ۲, ۱۳۹۰ SH (۲۰۱۱ CE).
۳. Abu al-Hajar, Ahmad Umar, *Al-Tafsir al-Ilmi fi al-Mizan (Scientific Interpretation in al-Mizan)*, ۱st Edition, Beirut, Dar Qutaybah, ۱۹۹۱ CE.
۴. Abu al-Husayn, Ahmad ibn Fares ibn Zakariya, *Mu'jam Maqayis al-Lughah (Dictionary of Language Measures)*, ۱st Edition, Qom, Publications of the Islamic Preaching Office of Qom Seminary, ۱۴۰۴ AH (۱۹۸۳ CE).
۵. Alaeizadeh, Mahmoud, *Barrasi-e Payeha-ye Nazari-e Ta'ali Fard dar Sazman az Didegah-e Quran-e Karim (Investigating Theoretical Foundations of Individual Excellence in Organizations from the Perspective of the Quran)*, Journal of Islamic Management, Vol. ۲۳, No. ۴, ۱۳۹۴ SH (۲۰۱۵ CE).
۶. Alavi Mehr, Hossein, *Ravesh-ha va Gara'ish-ha-ye Tafsiri (Methods and Interpretive Trends)*, Qom, Organization of Endowments and Charity, ۱st Edition, ۱۳۸۱ SH (۲۰۰۲ CE).
۷. Amani, Reza and Yesra, Shadman, *Tahlil-e Gofteman-e Ma'na dar Tafsir-e Kashaf (Discourse Analysis of Meaning in Kashaf Tafsir)*,

- Journal of Practical Research in Quranic and Hadith Sciences, University of Al-Zahra (SA), Vol. ۸, No. ۲, ۱۳۹۰ SH (۲۰۱۱ CE)..
۸. Asadi Far, Roya et al., *Model-e Shahrestagi-e Modiran-e Daulati-e Iran (Competency Model for Iranian Government Managers)*, Public Management Journal, No. ۸, ۱۳۸۲ SH (۲۰۱۱ CE).
 ۹. Ayazi, Seyyed Muhammad Ali, *Al-Mufasssirun Hayatuhum wa Minhajuhum (The Biographies and Methods of the Exegetes)*, Tehran, Publications of the Ministry of Culture and Islamic Guidance, ۱st Edition, ۱۴۱۴ AH (۱۹۹۳ CE).
 ۱۰. Azkia, Mostafa and Tavakoli, Mahmoud, *Faratahlil Motale'at Razayat Shoghlai dar Sazmanha-ye Amuzeshi (Meta-Analysis of Job Satisfaction Studies in Educational Organizations)*, Social Sciences Quarterly, No. ۲۷, ۱۳۸۵ SH (۲۰۰۶ CE).
 ۱۱. Azkia, Mostafa, *Ravesh-haye Karbordi Tahghigh (Applied Research Methods)*, Tehran, Keyhan, ۱۳۸۲ SH (۲۰۰۳ CE).
 ۱۲. Bardin, L., *Tahlil-e Mahtavi (Content Analysis)*, Translated by Maliheh Ashtiani and Mohammad Yemeni Douzi Sarkhabi, Tehran, Shahid Beheshti University Press, ۱۳۸۴ SH (۲۰۰۵ CE).
 ۱۳. Challaye, Felicien, *Shenakht-e Ravesh-e Ilmi (Understanding the Scientific Method)*, Translated by Yahya Mahdavi, Tehran, University of Tehran, ۱۳۴۶ SH (۱۹۶۷ CE).
 ۱۴. Cheraqi, Asghar, *Mo'alefeha-ye Tafsir-e Aqli Ejtehad-ye Quran (Components of Quranic Intellectual Interpretation)*, Philosophical-Theological Research Quarterly, ۲nd series, No. ۸-۷, ۱۳۸۰ SH (۲۰۰۱ CE).
 ۱۵. Danaeifard, Hassan; Alvani, Seyyed Mehdi; Azar, Adel, *Rosh-Shenasi-ye Pazhuhesh-e Kefi dar Modiriati: Ravayekar-e Jame'e (Qualitative Research Methodology in Management: Comprehensive Approach)*, Tehran, Eshraghi Publications, Safar Editions, ۱۳۸۹ SH (۲۰۱۰ CE).
 ۱۶. Dilavar, Ali, *Mabani-e Nazari va Amali-e Pazhuhesh dar Olum-e Ensani va Ejtemai (Theoretical and Practical Foundations of*

- Research in Humanities and Social Sciences*), Tehran, Roshd Publications, ۱۳۷۶ SH (۱۹۹۷ CE).
۱۷. Esfahani, Hussein ibn Muhammad Raghīb, *Mofradat Alfaz al-Quran (Vocabulary of Quran Words)*, ۱st Edition, Tehran, Dar al-Ilm, ۱۴۱۲ AH (۱۹۹۱ CE).
۱۸. Eskandari, Mojtaba et al., *Sabk-e Rahbari-e Faramandezan-e Nezami az Didgah-e Amiralmomenin Hazrat Ali (AS) dar Nahj al-Balagha (Leadership Style of Military Commanders from the Perspective of Imam Ali (AS) in Nahj al-Balagha)*, Journal of Islamic Management Studies, Vol. ۲۲, No. ۱, ۱۳۹۳ SH (۲۰۱۴ CE).
۱۹. Faramarz Ghoramalki, Ahad, *Ravesh-shenasi-e Motale'at Dini (Methodology of Religious Studies)*, Mashhad, Islamic Sciences University of Reza, ۱۳۹۲ SH (۲۰۱۳ CE).
۲۰. Fasih, Amanollah, *Modiriyat-e Kefayat dar Tahqiq Kefi ba Ta'kid bar Grounded Theory va Ethnography (Quality Management in Qualitative Research with Emphasis on Grounded Theory and Ethnography)*, Research Journal, No. ۲, ۱۳۹۰ SH (۲۰۱۱ CE).
۲۱. Ferklaaf, *Tahlil-e Gofteman-e Enteghadi (Critical Discourse Analysis)*, Translated by Piran et al., Tehran, Center for Media Studies and Research, ۱۳۷۹ SH (۲۰۰۰ CE).
۲۲. Feyumi, Ahmad bin Muhammad Maqri, *Al-Misbah al-Munir fi Ghareeb al-Sharh al-Kabir lil-Rafii*, Qom, Dar al-Radhi Publications, ۱st Edition, ۱۳۷۵ SH (۱۹۹۶ CE).
۲۳. Gall, Meredith; Walter Borg; Joyce Gall, *Ravesh-haye Tahqiq Kefi va Kefi dar Olum-e Tarbiati va Ravanshenasi (Quantitative and Qualitative Research Methods in Educational and Psychological Sciences)*, Translated by Ahmadreza Nasr et al., Tehran, SAMT, ۱۳۸۲ SH (۲۰۰۳ CE).
۲۴. Golabi, Siavash, *Tose'eh-e Manabe'e Ensanai dar Iran: Jame'e Shenasi-ye Tose'eh-e Iran (Human Resource Development in Iran: Iranian Development Sociology)*, Tehran, Ferdows, ۱۳۶۹ SH (۱۹۹۰ CE).

۲۵. Ibn Manzoor, Abu al-Fadl, *Lisan al-Arab (The Tongue of the Arabs)*, ۳rd Edition, Beirut, Dar al-Fikr for Printing, Publishing, and Distribution, ۱۴۱۴ AH (۱۹۹۳ CE).
۲۶. Iman, Muhammad Taqi; Khajeh Nouri, Bijan, *Fara-Tahlil, Ravashi Baraye Motale'e Motale'at (Meta-Analysis, A Method for Studying Studies)*, Methodology of Human Sciences, No. ۴۹, pp. ۸۳-۱۲, ۱۳۸۵ SH (۲۰۰۶ CE).
۲۷. Jalili, Hedayat, *Tafsir-e Mawdoo'i: Chisti, Bonyanha va Pish-Farzha (Thematic Interpretation: Definition, Foundations, and Assumptions)*, Qom, Bostan Ketab Publications, ۱st Edition, ۱۳۸۷ SH (۲۰۰۸ CE).
۲۸. Javadi Amoli, Abdullah, *Tafsir-e Tasnim (Interpretation of Tasnim)*, Qom, Esra Publication Center, ۱st Edition, ۱۳۸۰ SH (۲۰۰۱ CE).
۲۹. Kamali, Yahya, *Ravesh-shenasi Faratarkib va Karbarde An dar Siyasatguzari Omumi (Meta-Synthesis Methodology and Its Application in Public Policy)*, Politics Quarterly, Faculty of Law and Political Science Journal, Vol. ۴, No. ۲, ۱۳۹۷ SH (۲۰۱۸ CE).
۳۰. Kazemi, Ali Asghar, *Ravesh va Binesh dar Siyasat (Method and Insight in Politics)*, Tehran, Office of Political and International Studies, ۱st Edition, ۱۳۷۴ SH (۱۹۹۵ CE).
۳۱. Krippendorff, Klaus, *Tahlil-e Mohtava: Mabani-ye Ravesh-shenasi (Content Analysis: Methodological Foundations)*, Translated by Houshang Nayebi, Tehran, Nashr-e Ney, ۱۳۸۳ SH (۲۰۰۴ CE).
۳۲. Ma'arif, Mohammad Hadi, *Al-Tafsir wa al-Mufasssirun fi Thawb al-Qashyab*, Mashhad, Al-Jami'ah al-Ridawiyah al-'Ilmiyyah, ۱st Edition, ۱۴۱۸ AH (۱۹۹۷ CE).
۳۳. Ma'arif, Mohammad Hadi, *Tafsir va Mofasssiroon (Interpretation and Exegetes)*, Qom, Motahed Cultural Institute, ۱st Edition, ۱۳۸۰ SH (۲۰۰۱ CE).

۳۴. Manouchehri, Abbas, *Rahyaft va Ravesh dar Olum-e Siyasi (Approach and Method in Political Sciences)*, Tehran, SAMT, ۱۳۸۶ SH (۲۰۰۷ CE).
۳۵. Mansourian, Yazdan, *Grand Theory Chist va Che Karbordi Darad (What is Grand Theory and What is its Application?)*, Special Issue of Information Science and Information Society Conference, University of Esfahan, ۱۳۸۶ SH (۲۰۰۷ CE).
۳۶. Mashbaki Esfahani, Asghar, *Kashti-haye Ravesh-shenasi-e Maqale-haye Ilmi Pazhoeshi-e Modiriyat-e Eslami; Asib-shenasi Fararoosh (Methodological Deficiencies in Scientific-Research Articles of Islamic Management; A Critical Review)*, Methodology of Human Sciences, Qom, Research Institute of Seminary and University, Vol. ۲۳, No. ۹۲, pp. ۷-۴۴, ۱۳۹۶ SH (۲۰۱۷ CE).
۳۷. Mehrabi, Amir Hamzeh; et al., *Ma'arefi-ye Raveshnasi-ye Nazariye Dade Baray-e Tahqiqat-e Eslami (Introduction to Data Theory for Islamic Research)*, Journal of Organizational Cultural Management, No. ۲۳, ۱۳۹۰ SH (۲۰۱۱ CE).
۳۸. Niayazi, Mohsen, *Ravesh-haye Tahqiq Talefi: Jonbesh-e Sevom-e Ravesh Shenasi dar Olum-e Ejtemai (Mixed Research Methods: The Third Movement of Methodological Thoughts in Social Sciences)*, Iranian Journal of Social Studies, Vol. ۵, No. ۲, pp. ۱۶۰-۱۸۴.
۳۹. Nicol, R.; Kole, H., *Amuzesh-e Daneshgahi va Motale'at-e Miyan Reshtei (University Education and Interdisciplinary Studies)*, Translated by Mohammad Reza Daheshiri, Tehran, Cultural and Social Research Institute, Ministry of Science, Research and Technology, ۱۳۸۸ SH (۲۰۰۹ CE).
۴۰. Parsania, Hamid, *Rosh-Shenasi Enteqadi Hakimat Sadraei (Critical Methodology of Sadrian Theosophy)*, Qom, Ketab Farda, ۱۳۹۰ SH (۲۰۱۱ CE).
۴۱. Rafei, Muhammad Nasir, *Sir-e Tadvin va Tatavvor-e Tafsis-e Ilmi-ye Quran (The Process of Compilation and Development of Scientific Interpretation of the Quran)*, Qom, World Center for

- Islamic Sciences, Department of Curriculum Planning and Textbooks, ۱st Edition, ۱۳۸۶ SH (۲۰۰۷ CE).
۴۲. Rezaei Esfahani, Muhammad Ali, *Ravesh-ha va Gara'ish-ha-ye Tafsiri-ye Quran (Methods and Trends in Quranic Interpretation)*, Qom, World Center for Islamic Sciences, ۱st Edition, ۱۳۸۳ SH (۲۰۰۴ CE).
۴۳. Rezvani, Hamid Reza, *Ravash-e Tahghigh dar Modiriat (Research Methodology in Management)*, Tehran, Mehraban Publications, ۴th Edition, ۱۳۹۰ SH (۲۰۱۱ CE).
۴۴. Rumi, Fahd ibn Abd al-Rahman, *Al-Tajahudat al-Tafsiri fi Qarn al-Rabie al-Ashar (Interpretative Trends in the Fourteenth Century)*, Saudi Arabia, Al-Taba', ۱st Edition, ۱۴۰۷ AH (۱۹۸۶ CE).
۴۵. Sadr, Muhammad Baqir, *Iqtisaduna: Dirasat fi Tafsir al-Mujmal al-Mukhtalif min Kitab al-Qur'an (Our Economics: Studies in the Interpretation of Various Verses from the Quran)*, Beirut, Dar al-Ta'aruf (Year not available).
۴۶. Sadr, Seyyed Muhammad Baqir, *Al-Madreseh al-Qur'aniyyah (The Quranic School)*, Qom, Center for Specialized Research and Studies of Martyr Sadr, ۱۴۲۸ AH (۲۰۰۷ CE).
۴۷. Sadr, Seyyed Muhammad Baqir, *Muqaddamat fi al-Tafsir al-Mawdu'i lil-Qur'an (Introduction to Thematic Interpretation of the Quran)*, Beirut, Dar al-Tawhid al-Islami (Year not available).
۴۸. Saei, Ali, *Ravesh-e Tahqiq dar Olum-e Ejtemai (Ba Rahyaft-e Aqlaniyat-e Enteghadi) (Research Methods in Social Sciences with a Critical Rationality Approach)*, Tehran, SAMT, ۱۳۸۶ SH (۲۰۰۷ CE).
۴۹. Safari, Ali Agha, *Tabyin va Naqd va Barresi-e Alagoo-ye X va Y bar Asas-e Mabani-ye Modiriat-e Quran-Ban (Explanation and Critique and Review of the Motivational Model X and Y Based on the Foundations of Quranic Management)*, Proceedings of the Quran-Based Humanities Conference, Tehran, Allameh Tabatabai University Press, ۱۳۹۷ SH (۲۰۱۸ CE).

۵۰. Sarukhani, Baqer, *Ravesh-haye Tahqiq dar Olum-e Ejtemai (Research Methods in Social Sciences)*, Tehran, Institute for Humanities and Cultural Studies, ۲nd Edition, ۱۳۷۵ SH (۱۹۹۶ CE).
۵۱. Sayyari, Saeedeh; Ghoramalki, Faramars; Ahad, *Motale'at-e Miyan Reshtei: Mabani va Rahyaft-ha (Interdisciplinary Studies: Foundations and Approaches)*, Philosophy and Islamic Theology Journal, ۲nd Edition, No. ۲, pp. ۵۹-۸۲, ۱۳۸۹ SH (۲۰۱۰ CE).
۵۲. Silverman, David, *Ravesh-e Tahqiq Kefi dar Jame'shanasi (Qualitative Research Methods in Sociology)*, Translated by Mohsen Salasi, Tehran, Tabian Cultural-Publishing Institute, ۱۳۸۱ SH (۲۰۰۲ CE).
۵۳. Strauss, Anselm and Corbin, Juliet, *Osul-e Ravesh-e Tahghigh Kefi: Nazariyeh-ye Mobanai, Ravayat va Shive-ha (Principles of Qualitative Research Method: Theoretical Foundation, Procedure, and Methods)*, Translated by Biyook Mohammadi, Tehran, Institute for Humanities and Cultural Studies, ۱۳۸۵ SH (۲۰۰۶ CE).
۵۴. Tabatabai, Muhammad Hussein, *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an (The Balance in Quranic Interpretation)*, Qom, Islamic Publications Office, ۱st Edition, ۱۴۱۷ AH (۱۹۹۶ CE).
۵۵. Talafi Dariani, Mojtaba; Khabiri, Seyyed Hossein, *Era'e ye Yek Charchoob-e Jame'e Motenabbar bar Ravesh-e Fara-Tarkib Beh Monazere Estefadeh az Teknik-haye Dade Kavi dar Masa'el-e Modiriat-e Manabe Ensanai (Presentation of a Comprehensive Framework Based on the Transfusion Method for Using Data Mining Techniques in Human Resource Management Issues)*, Journal of Applied Studies in Management and Development Sciences, No. ۶, ۱۳۹۶ SH (۲۰۱۷ CE).
۵۶. Tara'hi, Fakhr al-Din, *Majma' al-Bahrain*, Tehran, Mortazavi Bookstore, ۱۴۱۶ AH (۱۹۹۵ CE).
۵۷. Vadadhir, Abu Ali, *Faratarkib-e Natayej va Kavayihaye Kefi va Motale'at Farhangi: Vaghe'iyat ya Toham (Beyond the Synthesis*

- of Qualitative Findings and Cultural Studies: Reality or Illusion*),
Bargh-e Farhang, No. ۲۲, pp. ۲۴-۴۵.
۵۸. Yarmohammadi, Lotfollah; Khosrovi Nik, Majid, *Shive-ye dar Tahqiq-e Gofteman va Barresi-ye Didegah-haye Fekri Ejtemai (A Method in Discourse Analysis and Examination of Social Intellectual Perspectives)*, Nameh-e Farhang, No. ۴۲.
۵۹. Zafari, Hossein; Poorezzat, Ali Asghar; Zolfaghari, Mohammad Mehdi; Homayoun, Mohammad Hadi, *Mokhtasat Yabi az Tasvir-e Matloub-e Hokmran-e Zamin-e Saz-e Zahoar (Coordinate Extraction from the Desired Image of the Field-Making Governance of the Earth)*, Journal of Islamic Management, Vol. ۲۵, No. ۴, ۱۳۶۶ SH (۱۹۸۷ CE).